

MINDERWERTIGKEITSGEFÜHL POBJEDNIKA: PRILOG POVJESNICI HRVATSKIH MORALNIH PANIKA

Kosta Nikolić, *Krajina 1991.-1995.*, Zaprešić – Zagreb: Fraktura – Srpsko narodno vijeće, 2023., 724 str.

Ozren Žunec

Objavljivanje (u studenom 2023. godine) knjige srpskog povjesničara Koste Nikolića *Krajina 1991.-1995.* Zaprešić – Zagreb: Fraktura – Srpsko narodno vijeće, 2023., 724 str. (prvo izdanje na srpskom jeziku, financijski potpomognuto od Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske, glavni urednik Seid Serdarević), dovelo je onaj dio hrvatske političke scene koji Domovinski rat ima u središtu svog imaginarija aktualnih političkih bitaka u stanje moralne panike i za-prepaštenja. Zaredale su uzrujane reakcije pune apokaliptičnih vizija sudnjeg dana hrvatske države, naroda, identiteta i kulture.

Među prvima javila se novinarka portala *direktno.hr* Katarina-Kaja Župančić koja je udarila ton mnogim kasnijim osvrtima konstatacijom da je „ova knjiga obojena snažnim revizionizmom te u najmanju ruku izjednačavanja <sic!> agresora i branitelja, a mnogi bi rekli kako se srpske pobunjenike i paravojne postrojbe čak i glorificira”.¹ Zaprešićka Fraktura bez problema je detektirana kao svojevrсна izdavačka središnjica protuhrvatstva i takorekuć četnička ćelija za vođenje hibridnog rata, budući da „i nije neka novost” da ona „uglavnom objavljuje publicističke radove autora sa snažnim obilježjima opravdavanja Jugoslavije, jugoslavenstva, a prema ovome i zločinačke velikosrpske ideologije.”²

Pravi knalefekt uslijedio je međutim o Danu međunarodnog priznanja Republike Hrvatske i Danu mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja 15. siječnja 2024. godine kad je zastupnik Domovinskog pokreta Stipo Mlinarić Ćipo u Saboru premijeru Plenkoviću poklonio primjerak Nikolićeve knjige koju je nazvao „velikosrpskim pamfletom” i postavio pitanje zašto „hrvatska država, hrvatska Vlada i ‘nakaradna’ koalicija plaća” ovu „velikosrpsku propagandu (...) i potporu tzv. srpskom svetu” te je „financira javnim novcem”.³ „Javnost mora ovo znati”, dodao je Mlinarić te nastavio:

¹ Župančić, Katarina-Kaja: „Trebamo li knjigu kontroverznog srpskog autora: O vezama SNV-a, Frakture i Krajine.” *Direktno*, 28.XII.2023. Dostupno na URL: <https://direktno.hr/direkt/trebamo-li-knjigu-kontroverznog-srpskog-autora-o-vezama-snv-a-frakture-i-krajine-334622/>

² Župančić, isto.

³ Škaro, Katarina: „Ćipe mahao knjigom ‘Krajina 1991-1995’: ‘Pustio sam dva dana da vidim hoće li itko reagirati!’” *Telegram*, 17.I.2024. Dostupno na URL: <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/cipe-mahao-knjigom-krajina-1991-1995-pustio-sam-dva-dana-da-vidim-hoce-li-itko-reagirati/>

„[O]vo ste platili novcem radnika koji rade za male plaće. Knjiga je tiskana u Kragujevcu i plaćena je našim novcem. Ovo je vaša koalicija.“⁴

Dva dana kasnije, kad nitko iz vladajuće većine nije reagirao na njegov demarš i poklon, Mlinarić je održao konferenciju za medije na kojoj je kazao:

„Ovu sam knjigu kupio 50 metara od HDZ-a, kod Džamije. Ovo je velikosrpska propaganda koju ste vi platili preko SNV-a (Srpskog narodnog vijeća) i Ureda za manjine Vlade RH. Gospodine Plenkoviću, ovoga se ne bi postidio Goebbels i ovo hrvatska javnost mora znati jer ste ovo platili novcem radnika. Vi ste dali novac SNV-u. Knjiga je tiskana u Kragujevcu. Ovo je vaša koalicija, ovo su ljudi koji sjede u Vladi i vjerojatno i danas misle da trebam sjediti u Nišu. To je velikosrpski pamflet koji je Vlada financirala.“⁵

Mlinarićevi nastupi potakli su i druge, znane i neznane, da se uključe u pronicanje perfidne naravi Frakturina izdanja. Premijer je nakon nekog vremena primio anonimno prijeteće pismo koje mu je uručeno posredstvom njegova frizera. U pismu se autor predsjedniku Vlade ispričao što njegov frizerski salon nije odmah našao, ogorčeno mu zamjerio „financiranje knjige *Krajina 1991.-1995.*“ te prikrivio:

„Pupovčevo suho zlato... Trebalo mi je neko vrijeme da pronađem gdje se šišaš. Doći ću i ošišati te na nulu iako bih te najradije skratio za glavu.“ U potpisu: „Hrvatski branitelj. Za Dom spremni.“⁶

U javnom su prostoru uslijedila nadmetanja tko će bolje i dublje proniknuti u prave namjere knjige i nazvati je gorim imenom. Tihomir Dujmović konstatirao je da između vladajuće koalicije u Republici Hrvatskoj i četništva postoji *Wahlverwandtschaft*:

„Koalicija Plenkovićevog HDZ-a i SDSS-a dovela je do toga da se uz pomoć novca hrvatskih građana izdaju knjige koje tvrde da je ideologija Tuđmanove vlasti i Martićeve vlasti bila slična. Državnim novcem izdaju se filočetnički pamfleti.“⁷

⁴ bk/h: „Mlinarić Plenkoviću dao knjigu: ‘Tiskana je u Kragujevcu za naš novac. Ovo je vaša koalicija’.“ *Direktno*, 15.1.2024. Dostupno na URL: <https://direktno.hr/domovina/mlinariic-plenkovicu-dao-knjigu-tiskana-je-u-kragujevcu-za-nas-novac-ovo-je-vasa-koalicija-335979/>

⁵ Bajruši, Robert: „Pročitali smo knjigu koja je uzburkala strasti u Saboru; Autor: ‘Ovo je bio skriveni cilj Hrvata’.“ *Jutarnji list*, 20.1.2024. Dostupno na URL: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/procitali-smo-knjigu-koja-je-uzburkala-strasti-u-saboru-autor-ovo-je-bio-skriveni-cilj-hrvata-15417654>

⁶ Žabec, Krešimir: „Doznao sam gdje se šišaš. Obrijat ću te na nulu...“: Evo tko potpisuje pismo koje je Plenković dobio preko – frizera.“ *Jutarnji list*, 27.11.2024. Dostupno na URL: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/crna-kronika/doznao-sam-gdje-se-sisao-obrijat-cu-te-na-nulu-evo-tko-potpisuje-pismo-koje-je-plenkovic-dobio-preko-frizera-15432889>

⁷ *** „Vlada je oprostila parnične troškove Srbima: Prošao i pamflet koji izjednačava Tuđmana i Martića.“ *Direktno*, 12.1.2024. Dostupno na URL: <https://direktno.hr/direkt/vlada-je-oprostila-parnicne-troskove-srbima-prosao-i-pamflet-koji-izjednacava-tudmana-i-martica-335979/>

Kako bi pojačao dojam nepodnošljive gadosti i odvratnosti subverzivne knjige, „hrvatski novinar, kolumnist, podcaster, geopolitički analitičar i televizijski voditelj“⁸ Davor Dijanović poslužio se slikom izlučevine pokvarenog želuca te je *Krajinu* nazvao „novom velikosrpskom bljuvotinom“.⁹ Ponovivši Dujmovićevu tezu da „knjiga (...) *de facto* izjednačuje Tuđmana i Martića“, Dijanović je ustvrdio da je ona oružje za rušenje i konačno uništenje hrvatske države i narodnog identiteta te da je kao takva na sebe već skrenula pozornost i našla se na radaru hrvatske tajne službe:

„Sadržaji kao što je knjiga *Krajina* direktno su usmjereni na razgradnju hrvatske države i hrvatskog identiteta te u potpunosti korespondiraju s beogradskim politikama. Ovi su sadržaji izraz i proizvod ‘srpskog sveta’ i velikosrpske ideologije na čije jačanje i u Hrvatskoj upozorava i SOA-a.“¹⁰

Izdavanje knjige Dijanoviću je otkrilo psihopatske i devijantne crte jednog dijela hrvatske narodne duše i političkog tijela te pokazalo njihov bitno *luzerski* i izdajnički mentalitet kao zalag gubitka sebe i svega svojega, pripremajući se tako za dosad u cijeloj svjetskoj povijesti nezabilježeni i nezamislivi slučaj autogenocida:

„Činjenica da se ovaj sadržaj plaća iz hrvatskog proračuna spada u kategoriju teškoga nacionalnog mazohizma i političke patologije. Niti jedan kolektiv ako je složan ne može propasti zbog vanjske agresije, nego tek ako su uvjeti propasti u njegovim redovima. Hrvatska plaća svoju razgradnju što je vjerojatno bez povijesnog primjera u povijesti naroda i država.“¹¹

Stjepan Štimac, član Hrvatske družbe povjesničara “Dr. Rudolf Horvat”, na stranici *Projekta Velebit* bio je još alarmantniji. Osim što je spomenuo da nije bliže upoznat s knjigom („Nisam je čitao iako namjeravam, /.../ [n]o gledao sam *Press klub* Tiho-mira Dujmovića i uz izlaganje Stipe Mlinarića Čipe došao do nekih zaključaka o toj knjizi“) kazao je da je Mlinarićev nastup u Saboru „šokirao bruxellesku ‘elitu’, koja se“, međutim, „brzo snašla i bitko obranila politiku izjednačene krivnje u kojoj je ipak malo manja krivnja rukovodstva ‘ravnopravne strane’, tzv. SAO Krajine“ kao i „izjednačavanje ‘dviju ravnopravnih država’ Republike Hrvatske i tzv. SAO Krajine.“¹² Dakako, i po njegovom mišljenju knjiga je „protuhrvatska propagandu“ i „agenda ‘srpskog sveta’“ koje hrvatska država „financira i podupire.“¹³ Nakon tih ocjena usli-

⁸ <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=davor+dijanović>; v. i https://hr.wikipedia.org/wiki/Davor_Dijanović.

⁹ Dijanović, isto.

¹⁰ Dijanović, Davor: „Nova velikosrpska bljuvotina: Hrvatska plaća svoju razgradnju.“ *Portal Hrvatskoga kulturnog vijeća*, 19.I.2024. Dostupno na URL: https://www.hkv.hr/izdvojeno/komentari/d-dijanovi/43021-d-dijanovic-nova-velikosrpska-bljuvotina.html#disqus_thread

¹¹ Dijanović, isto.

¹² Štimac, Stjepan: „Protuhrvatska propaganda i agenda ‘srpskog sveta’ iz hrvatskog proračuna.“ *Projekt Velebit*, 18.I.2024. Dostupno na URL: <https://projektvelebit.com/protuhrvatska-propaganda-i-agenda-srpskog-sveta-iz-hrvatskog-proracuna/>

¹³ Štimac, isto.

jedio je niz predbacivanja raskrinkanim hrvatskim vlastima da su financiranjem ove knjige izvrgle napaćenu zemlju i postradali narod ponovljenoj, sekundarnoj traumi koja je po intenzitetu jednaka onoj izvornoj, ratnoj:

„Da ta i takva država koja je prošla pakao financira laž o prirodi krvavog rata u kojoj je od agresora srušena i spaljena četvrtina države, u kojoj je genocidom istrijebljeno sve nesrpsko na okupiranim područjima, država koja je imala pola milijuna izbjeglica, država za koju su poginuli desetci tisuća vojnika i civila, a tisuće odvedene u koncentracijske logore po Srbiji, da ta država financira laži, nastavak operacije izjednačavanja krivnje i pripremu za nove okupacije i genocid, e to je ipak prešlo svaku mjeru.“¹⁴

No ne radi se samo o traumama iz prošlosti već o stvarnoj i neposrednoj ratnoj opasnosti za Hrvatsku i već se čuju bubnjevi rata a ponovni nasrtaj ogromnih srpskih soldateski, najavljen knjigom, samo što nije počeo. Pri tome je već unaprijed, gledajući samo omjere snaga, posve izvjesno da je Hrvatska pred neminovnim slomom i da smo unaprijed izgubili sve što su nam preci namrli:

„No rat je na vratima i Srbija ima malo vremena za ostvariti svoj cilj, pripojiti RSK i dovući topove kojima će imati Zagreb u dometu. Kad prestane rat u Ukrajini više neće imati šansu i to moraju pokrenuti prije, zato i ljuljaju sve oko sebe ne bi li isprovocirali rat u BiH. Kad se to dogodi Hrvatska je sigurno u ratu, ali je veliko pitanje može li Hrvatska s par tisuća vojnika obraniti i sebe, a kamo li <sic!> ući u bitku za BiH protiv najmanje stotinjak tisuća vojnika koliko na raspolaganju imaju Srbija i Republika Srpska.“¹⁵

Novinar Ivo Lovrić dao je u odnosu na prethodno navedeno gotovo sasvim smirene primjedbe, napisavši da je u knjizi „razdoblje stjecanja hrvatske neovisnosti i rata prikazano iz velikosrpske perspektive, sa svim poznatim elementima“ te da je „[k]njiga (...) jedan u nizu sve učestalijih pokušaja, vidljivih i u udžbenicima i primjerice u glazbi, da se hrvatskoj javnosti nametne drugačiji pogled na hrvatski identitet, uključujući i Domovinski rat.“¹⁶ Lovrić je informirao javnost da se Hrvatskoj okuplja mreža stranih agenata koja „nastavlja plesti svoju mrežu utjecaja“ te da je na tom poslu 2019. godine u Hrvatskoj boravio i sam Kosta Nikolić u čijoj orbiti djeluje i „Dejan Jović, znanstvenik sa zagrebačkog Fakulteta političkih znanosti i vodeći zagovornik jugoslavenstva.“¹⁷

Istaknutiji hrvatski povjesničari i istraživači suvremene povijesti i Domovinskog rata na knjigu su u ranoj fazi recepcije reagirali relativno ravnodušno. Zlatko Hasanbe-

---

¹⁴ Štimac, isto.

¹⁵ Štimac, isto.

¹⁶ Lovrić, Ivo: „Knjiga Koste Nikolića kao primjer kako Hrvatska financira prekranje vlastitog identiteta.“ *Narod HR*, 15.1.2024. Dostupno na URL: <https://narod.hr/hrvatska/knjiga-koste-nikolica-kao-primjer-kako-hrvatska-financira-prekranje-vlastitog-identiteta>

¹⁷ Lovrić, isto.

gović kazao je da nije pročitao knjigu ali da misli da su neki drugi Nikolićevi radovi o operaciji OLUJA i o padu RSK "uravnoteženi" i pisani temeljem „sada dostupnih izvora iz Haškog suda”.¹⁸ Najbolji poznavatelj suvremene hrvatske vojne povijesti Davor Marijan s Hrvatskog instituta za povijest smatrao je da je izdavanje takve knjige u demokraciji legitimno:

„Ako gledate što Fraktura objavljuje od domaćih autora sve vam je jasno. (...) Očito u Frakturi smatraju da hrvatski autori ne mogu biti objektivni kada je u pitanju hrvatska povijest. Nema se tu puno za komentirati, u demokratskoj državi sve je legitimno. (...) živimo u demokratskoj državi te izdavač ima pravo izdavati ono što on želi.”¹⁹

Ante Nazor, ravnatelj Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog *centra* Domovinskog rata (HMDCDR) dao je relativno stereotipnu ocjenu, naime da je „[t]a (...) knjiga nastavak promocije srbijanskih, odnosno velikosrpskih teza o Domovinskom ratu” te da ne može ništa pridonijeti poznavanju funkcioniranja Krajine niti „znatnije utjecati na dosadašnje zaključke.”²⁰

Rijetka povoljna recenzija knjige *Krajina 1991.-1995.* došla je iz pera Dragana Juraka, filmskog i književnog kritičara i novinara u kulturi koji je između ostalog naslutio da bi knjiga ipak mogla imati neku vrijednost te je zapisao:

„Kritičari će reći da se autor tek vješto služi montažom dokumentarne građe kako bi suprotstavljene strane i sukobljene vojske prikazao kao krimo-genocidne. Tu konstataciju nije teško prihvatiti, uz naglasak da pritom možda najviše pažnje zaslužuje pridjev 'vješto'. Jer *Krajina* je izvanredan historiografski tekst. Ali i izvanredna povijesna drama. Vrijednost monografije prvenstveno je historiografska, no kvaliteta je literarna.”²¹

Ova ocjena se od prethodnih razlikuje upravo po ovome posljednjemu, naime naglašavanju literarne i dramske vrijednosti narativa *Krajine* koji je po tonu bitno tragički, iako je vrlo često na rubu farse i pa i otvorene satire, kako pokazuje, primjerice, epizoda o obavještajcu Slobodanu Lazareviću, kojega Jurak pogođeno naziva „krajiskim Čičikovom” i koji je za razmjenu morao skupiti 100 leševa, ali je skupio samo 99 (str. 303-304).²²

¹⁸ bm: „Hasanbegović o knjizi 'Krajina 1991.-1995.': Kako je Kosta sada prihvatljiv Pupovcu i Joviću?!". *Narod HR*, 18.I.2024. Dostupno na URL: <https://narod.hr/hrvatska/hasanbegovic-o-knjizi-krajina-1991-1995-kako-je-kosta-sada-prihvatljiv-pupovcu-i-jovicu>

¹⁹ Župančić, isto.

²⁰ Ivković, Žarko: „Povjesničar Ante Nazor: Knjiga 'Krajina' nastavak je promocije velikosrpskih teza.” *Večernji list*, 18.II.2024. Dostupno na URL: <https://www.vecernji.hr/vijesti/povjesnicar-ante-nazor-knjiga-krajina-nastavak-je-promocije-velikosrpskih-teza-1747058>

²¹ Jurak, Dragan: „Protiv hrvatskih i srpskih mitova.” *Kritika h, d, p,,* 14.II.2024. <https://kritika-hdp.hr/protiv-hrvatskih-i-srpskih-mitova/>

²² U onome što slijedi brojevi u zagradama odnose se na stranice recenziranog izdanja.

* * *

lako recenzije u pravilu navode mišljenje samo recenzenta koji je piše, u ovom slučaju nije bilo moguće zaobići ocjene drugih budući da su one knjizi imputirale prvenstveno silnu izvanliterarnu moć, i to negativnu, naime da je ona zapeto i upereno oružje za rušenje države i uništenje naroda u ratu koji neposredno slijedi. S druge strane, prikazi koje smo naveli (uz izuzetak Jurakova) smatraju – reklo bi se: pomalo autistično i narcistički – da je *Krajina 1991.-1995.* zapravo knjiga o Hrvatskoj. Tako spomenuti Štimac sadržaj i temu knjige dominantno određuje kao da je njen naslov *Hrvatska 1991.-1995.* i da je tu riječ ponajprije o njenoj političkoj naravi, o HDZ-u, Tuđmanu i hrvatskim braniteljima i samo usput Krajinu ali i opet samo u njenom odnosu spram Hrvatske:

„Podsjetiti <sic!> ću, riječ je o knjizi koja je izašla u studenom prošle godine, o knjizi koja RH proglašava nacističkom državom, HDZ ustaškom nacističkom strankom, predsjednika Tuđmana i sve branitelje ustašama, a tzv. SAO Krajinu državom koja je ravnopravna s Republikom Hrvatskom.“²³

Iz ovog ovih određenja teško je naslutiti da se radi o knjizi koja je posvećena organizaciji i funkcioniranju srpske pobunjeničke paradržave u Hrvatskoj, o njenoj uspostavi, razvoju i konačnom padu te da je u fokusu istraživanja na prvom mjestu upravo ono što se u Krajini događalo, odnosno svojevrsna fenomenologija pa čak i antropologija te ustaničko-hajdučke političke tvorevine i života u njoj.

Da bi se knjiga prikazala i ocijenila potrebno je stoga vratiti se na njenu literarnu razinu i historiografsku vrijednost. U tom kontekstu valja kazati da se knjiga sastoji od iznimno brojnih i nerijetko dugih citata dokumenata iz različitih arhiva te srpskih i hrvatskih izvora kao i objavljene literature (15). Suzdržani izostanak autorovih teza, komentara i zaključaka povremeno je upadljiv, a knjiga i završava poduljim citatom bez komentara (610-612). Dojam je da se autor pouzdaje u sposobnosti zaključivanja čitatelja što je s jedne strane karakteristika otvorenog djela koje daje mogućnost različitih pa i suprotstavljenih interpretacija kao punopravnih, ali je s druge strane time nastala opasnost da knjiga izgleda kao da je bez stava. Međutim, iako se sastoji uglavnom od citata dokumenata i manjeg broja komentara, ne radi se o zbirci dokumenata, kakve su, primjerice, 24 do sada objavljene knjige u nizu *Republika Hrvatska i Domovinski rat* u izdanju HMDCDR-a; dok su ove knjige primarna vrela, Nikolićeva „zbirka“ je strukturirana rekonstrukcija života na teritoriju pod kontrolom pobunjenika i ima jasnu poruku.

Osnovna slika tog života koju Nikolić riše kroz stotine stranica i epizoda potpuno je porazna za njegove aktere. Ovaj recenzent smatra da do sada nije bilo poraznijeg prikaza srpske pobune u Hrvatskoj i da svi napisi i knjige koje su s hrvatske strane dokumentirali zločine, bespravlja, politiku etničkog čišćenja i ostala zla srpske po-

---

²³ Štimac, isto.

bunjeničke tvorevine ne daju ni upola tako strašnu i poraznu sliku ukupne bijede i besmisla ostvarenja projekta „Svi Srbi u jednoj državi“ kao Nikolićeva povijest. Naime, ona se ne zadovoljava paušalnim ocjenama, nego iznutra, kroz mnoštvo konkretnih slučajeva, pokazuje hajdučku, primitivnu, neznalačku, nespretnu, glupu i apsurdnu narav i pobune i njenih aktera kao i sav jad Srba i Hrvata koji su njome bili obuhvaćeni i koji su zbog nje patili i izgubili svoju socijalnu egzistenciju, svoj društveni kontekst, svoje najbliže, imovinu, živote i vjeru u smislen život.

Nikolić odista ne šteti igračke ove tragedije, koja bi, da nije bilo toliko mrtvih i tolikog stradanja, bila jedna od urnebesnijih farsi; njena umjetnička transpozicija bez teškoća bi natkrilila Jarryjeva *Kralja Ubua*. Nikolićevi prizori iz života u Krajini, bilo da se radi o vojnim, političkim, ekonomskim, kulturnim ili bilo kojim drugim aspektima, pokazuju politički projekt koji u svojoj realizaciji svakog dana sve više tone u besmisleno i krvavo nasilje, promašene planove i procjene, nesnalaženje u odnosima spram vanjskih faktora, uništavanje resursa, potpunu ravnodušnost spram života ljudi i njihove dobrobiti, nesmiljeno silništvo i začudnu minusinteligentnu tvrdoglavost sve do konačnog malaksavanja i kraha projekta u potpunoj irelevantnosti i općoj nezainteresiranosti za njegovu sudbinu čak i od strane onih koji su ga potakli i pogurivali (Milošević i generalno Srbija).

Kako to u knjizi konkretno izgleda, pokazat ćemo u onome što slijedi na izabranim primjerima. Krajina je po svim pokazateljima bila zaostalo društvo a njen GDP bio je najniži na svijetu (246). Republika srpska Krajina (RSK) bila je država samo po vlastitom mišljenju i pobunjenim je Srbima međunarodna zajednica jasno rekla da ih nijedna država nikad neće priznati (261); Milošević je već krajem 1991. godine napustio ideju o promjeni granica Hrvatske i time je opstanak Krajine izvan Hrvatske postao nemoguć (14); ujedinjenje sa Srbijom bila je iluzija (210); kad su počele hrvatske operacije Srbija se nije pomakla (36, 572): „Vojska Jugoslavije nije poduzela ništa, Srpska vojska Krajine je prepuštena sebi. Bez emocija“ (427). Bez temelja, bez ugleda, bez priznanja, bez čvrstih saveznika i bez pouzdanih pomagača Krajina je bila osuđena na propast. No i tako usamljena i ostavljena, nije bila nezavisna nego je u svemu ovisila o Srbiji (83) uključivo i tekuće financije (168-169); utjecaj Beograda i Banja Luke bio je potpun (33); vojni kadrovi postavljeni su iz Beograda (121) i to proizvoljno, mimo zakona (168) a svi vojni resursi dolazili su iz Srbije (167); Beograd je vodstvu pobunjenika diktirao stavove u pregovorima (134) i kontrolirao nastupe (135) pa su sukobi s Beogradom bili stalni (45-46).

Za pobunjenike koji su se uspješno oslobodili svojih opresora (Hrvata) i koji su s oružjem u ruci zauzeli i kontrolirali trećinu teritorija zemlje od koje su se odcijepili te postigli „nezavisnost“, Srbi su bili začudno depresivni: moral je bio stalno nizak (22, 146, 363) te je RSK općenito odavala dojam tužne realnosti i tragične situacije (117). Država uopće nije funkcionirala (184); sudovi i inspektorati nisu djelovali (200, 330); u vlasti je bio permanentni raskol, primjerice između Istočne Slavonije i Knina (189-190). Postojalo je rašireno nepovjerenje u politiku (145); iseljavanje je teklo permanentno (240); korupcija vlasti bila je sveprisutna (98-99); nije postojao sustav javne sigurnosti (44); česti su bili nezakoniti upadi policije u kuće i pucnjave (96); pucalo se i dinamitalo (189); vladao je opći kaos, ljudi su napadani i pljačka-

ni (150); zbog općeg lošeg stanja prosvjedi su bili česti (146, 147) i dolazilo je do nasilnih obračuna (148); nisu bila rijetka unutarSrpska politička ubojstva koja nisu istraživana (150-151); pljačkaške grupe djelovala su slobodno (149); u Vukovaru su nesmetano djelovali lopovi, ubojice i kradljivci automobila (187-188); kriminalom su se bavili i vodeći ljudi (190-191); krala se nafta, šume, žito (195-196); kriminal je prerastao u terorizam (150); sveprisutni kriminal sprečavao je konstituiranje RSK kao države (149). Politički sustav prilagođavan je aktualnim potrebama, predsjednički izbori 1993./1994. godine poništavani su i ponavljani dok nije izabran Martić, Miloševićev kandidat (203, 205).

Opstanak u Krajini bio je sveden na „goli život“ (85; tako ga je definirao i sam Martić 594); ljudska prava nisu poštovana pod izgovorom da je ratno stanje (121); socijalna politika nije postojala (145-146); vladale su kronične nestašice (142); u svemu se oskudijevalo (145); šverc je nekontrolirano bujao (145) te je od vlasti traženo da bude legaliziran (?!) (330); umjesto regulirane trgovine djelovala je crna burza (147); cvalo je ratno profiterstvo (145). Čini se da ekonomska pitanja nisu zanimala krajiško vodstvo nego samo političko pitanje definitivnog odvajanja od Hrvatske (243); stalno je odbijano svako povezivanje s hrvatskim gospodarstvom (243) jer da bi to značilo reintegraciju u Hrvatsku (245); govorilo se da Krajini ne treba ekonomska povezanost s Hrvatskom jer je ekonomska povezana sa srpskim zemljama te da na pregovore s Hrvatima o ekonomskim pitanjima idu samo zbog pritiska međunarodne zajednice (247).

I u Srpskoj vojsci Krajine (SVK) stanje je bilo neprestano teško, nesređeno i kaotično, te se vojsku jedva moglo voditi i njome zapovijedati. U vojsku nitko nije htio – u jednom slučaju od 600 potencijalnih dragovoljaca okupljenih u Srbiji (oficiri rođeni na teritoriju Krajine) samo njih 60 otišlo je u Krajinu (329). Vojska nije imala budžet (63); u SVK su se gomilali problemi povezani s alkoholom (86, 397), krađama (86), dezertiranjem vojnika (145; 171), bijegom oficira (169, 172), općom oskudicom (145), nedostatkom opreme (171), niskim moralom (146), neposluhom (351), odbijanjem vojnika da se bore osim lokalno (351), samovoljnim napuštanjem jedinice radi pljačke (330), neisplicavanjem plaća (147, 239), švercom (381), čestim samoranjavanjima (237-238). Stegovne mjere u vojsci bile su batine i šamari (85, 579), vojni sudovi nisu ni uspostavljeni (85). Hrana je bila loša te je u jedinicama zbog toga dolazilo do stalnih prosvjeda i buna (145-146). Od 37 poginulih pripadnika SVK u prva tri mjeseca 1994. godine, tri su pala u sukobu s Hrvatskom vojskom (HV), 14 u međusobnim obračunima, 8 ih je počinilo samoubojstvo i 12 je stradalo u prometnim nesrećama (237). Množile su se dragovoljačke grupe koje su prodavale vojni materijal Kosovarima i Muslimanima (207, 292); stanje je bilo katastrofalno, pripadnici SVK krali su vojni materijal – gorivo, akumulatore, sredstva veze, oružje, streljivo, minsko-eksplozivna sredstva i ostalo – te prodavali Hrvatima i muslimanskom 5. korpusu u Bihaću, a Vojna policija je sve tolerirala (330); trgovina vojnim materijalom s Muslimanima vođena je pod okriljem države (294); Arkanova Srpska dobrovoljačka garda (SDG) po svom je nahođenju zatvarala ljude (186); vojska se sukobljavala sa Specijalnom policijom (148) i s Arkanovom SDG (186); komanda SVK

bila je paralizirana i nije mogla ništa poduzimati (160); Generalštab SVK smatrao je političare kriminalcima, defetistima, razbijačima obrane (190).

Najgori aspekt projekta „Svi Srbi u jednoj državi“ koji je pokazao njegovu anticivilizacijsku, nehumanu, barbarsku i zločinačku političku bit bio je odnos spram Hrvata zaostalih na teritoriju pod kontrolom pobunjenika. Bili su ekonomski diskriminirani (34), izolirani (48), podvrgnuti posrblijanju (35); na njih je vršen stalni pritisak na iseljavanje (49) pri čemu su Vlada i strukture vodile politiku protjerivanja (54) i pokretale teror (47, 55), a u kuće protjeranih naseljavani su Srbi (189). Hrvati su živjeli u atmosferi stalne prijetnje i straha (34, 81), bili terorizirani i ubijani (23, 28), pljačkani (24), oduzimana im je stoka, mehanizacija, hrana, paketi Crvenog križa (48), izlagani su stalnom zastrašivanju, agresivnom ponašanju, nasilju, ubojstvima (43, 60) napadima (60) i osvetama (79); policija je postupala neprofesionalno (44), počinitelji nisu kažnjavani (43, 79) nego su ubojice puštane na slobodu (44). Svaki korpus SVK imao je jedinicu za prljave poslove (54). Nikolić detaljno opisuje odnosno dokumentira neizdržive uvjete života Hrvata u Krajini (91) i teror u pojedinim sredinama, npr., u Trbounju (112). Nakon akcija HV-a teror se pojačavao i učestala bi proganjanja, ubojstva, napadi oružane pljačke i paljevine (113). Država nije pružala zaštitu, pa je tako u slučaju oružane pljačke nad obitelji Begić u Podlapači kojom prilikom su pljačkaši ustrijelili dvije žene, istražna sutkinja više vremena potrošila istražujući odakle lokalni Hrvati nabavljaju hranu nego na uviđaj predmetnog zločina (137). Katolici su terorizirani po crkvama i kamenovani kad bi išli na bogoslužje (187), crkve granatirane i rušene, pa je tako u loku granatama i bombama oštećen samostan i crkva u kojoj se čuvaju ostaci svetog Ivana Kapistrana, franjevca-križara koji je 1456. godine Beograd branio od Turaka (187). Prijetnje hrvatskim civilima služile su i kao političko sredstvo krajiških vlasti pa je Martić nakon operacije BLUESAK, tražeći da se puste zarobljeni Srbi, prijetio da neće moći zaštititi Hrvate koji žive u RSK i sve će se oteti kontroli“ (355).

Nikolić vrlo detaljno izvještava i dokumentira brojne instancije nasilja nad Hrvatima a navođenjem imena žrtava i okolnosti njihova stradavanja iskazuje im dužni pijetet. Tako je u slučaju ubijene obitelji Andrić iz Branjinog Vrha u Baranji navedeno da je muž „zaklan nožem“, „rasporen mu je stomak, creva su bila izvan tela“, „jedan od rezova na stomaku bio je dug 50 cm“, „rez na vratu bio je vertikaln“, a „gospođa Andrić udarena po glavi tupim predmetom“ (35). Pet članova nacionalno miješane obitelj Rakić – otac Mane (otac Srbin, majka Hrvatica), sinovi Dragan i Milovan, kćerka Radmila i supruga Lucija (Hrvatica) – ubijeno je zbog navodne suradnje s hrvatskim snagama te su bačeni u jamu Golubnjača; kad se jamu išlo pregledati, osim tijela pobijenih članova obitelji Rakić nađeno je još četrdeset leševa Hrvata pobijenih tih dana; zločin su počinili pripadnici stanice milicije Teslingrad (Lički Osik) (51). U Novim Jankovcima ustrijeljena je Hrvatica Marta Josić (51); u Smilčiću su ubijeni Biserka, Anica, stara 70 godina, i Krste Arbanas a njihova tijela spaljena (52); u Rašteviću je ubijen bračni par Ivan i Stipanija Čirjak (52); u Podlugu kod Perušića Donjeg Veronika Ivanić (53); u Kijevu je udarcem kamenom u glavu ubijena Pera Gojević (79-80); u Bogatićima ubijeni su slijepi Petar Džaja i Ante Perica kojima su odsječene uši, a ranjena je Antina žena Marija Perica (79); u Medviđi je ubijen kozar Ivan Mršić

(80); u Oklaju četvero civila iz obitelji Bračić i Parać, najstarija žrtva bila je rođena 1914., a najmlađa 1926. godine (80). U Oklaju je ubijena i obitelj Bucić, Ivan, Kata, Manda i Ante; Ante i Manda bili su bačeni u bunar, a kako na njihovim tijelima nisu nađene nikakve rane, zaključilo se da su u bunar bačeni živi te su se u njemu utopili; ovaj zločin počinili su pripadnici SVK i dragovoljci Radikalne stranke koji su došli iz Šapca i Kragujevca (81); u Medviđi ubijeno je i šest članova obitelji Erstić, Dušan, Draginja, Ivan, Stoja, Jeka i Mira (81); u Donjoj Jagodnji kod Benkovca ubijeni su Stipan Žepina, njegova supruga Ljubica, inače Srpkinja, Stipanova sestra Mara te Milovan Žarković, rođak ubijene Ljubice, Srbin i pripadnik srpskih formacija koji je povremeno posjećivao porodicu Žepina kako bi je zaštitio (98), i tako dalje. Autor navodi i imena poginulih u raketiranju Zagreba 2.V.1995. godine (343). Zločine je srpska strana nastojala prikriti, uglavnom nevjesto: iskapanja na Ovčari nisu se isprva dopuštala (175), a kad su tamo pronađeni leševi, tumačilo se da su to vukovarski srpski civili koje su Hrvati pobili (176).

Krajina je međunarodno ratno pravo kršila i usvajanjem doktrine odmazde po gradovima (325, 360); iako se jedno vrijeme iz političkih razloga suzdržavala od odmazde (141), u vrijeme napada HV na Medački džep raketirala je Gospić, Otočac, Dugu Resu, Karlovac u kojem je poginulo sedam i bilo ranjeno 25 civila, te Zagreb i Jastrebarsko (157); kad je Zagreb ponovno raketiran za vrijeme operacije BLUESAK, pogođena je dječja bolnica te je poginulo pet civila i jedan policajac (343); Martić je osobno zapovjedio izvršenje tih napada (354), a prijetio je i omasovljenjem raketiranja; „Sledeći put ćemo“, rekao je, „uništiti Zagreb i pri tom će stradati 100.000 ljudi“ (355).

Osnovna, fundamentalna ideja političkog vodstva Krajine, koja je na kraju odlučila i o ishodu i posljedicama pobune, bila je intransigentna isključivost (32), odnosno uvjerenje da „postojanje RSK zavisi od uverenja srpskog stanovništva da ne mogu da žive sa Hrvatima“ (54). Pobunjenici su isključivali svaku mogućnost života ili suživota s Hrvatima (54), odbijali svaku ideju autonomije (38), a „svako ko je usporavao tu pretpostavku smatran je prijetnjom“ (54). Gradonačelnik Vrginmosta D Mitar Obradović, „umereni Srbin, oženjen Hrvaticom“, smatran je takvom prijetnjom te je ubijen je (54). Nakon potpisivanja Daruvarskog sporazuma 1993. godine kojim je između hrvatskih i lokalnih krajiških vlasti dogovoren niz akcija koje su trebale trajno smirivati situaciju i voditi prema mirnom rješenju, kao što je povratak prognanika, obnova humanitarnih programa, uređenje i korištenje prometnih infrastruktura, međusobni posjeti i susreti ratom razdvojenih civila, komandant 18. istočnoslavonskog korpusa Čeleketić istupio je protiv Sporazuma, zatražio „diferencijaciju u političkim strukturama“ na liniji ‘samostalnosti države’, ‘otpora fašizmu ustaškog tipa’ i ‘povezivanja sa ostalim srpskim zemljama’ kako bi se „izbegle ‘neprijateljske, neprihvatljive i zlonamerne’ opcije koje zagovaraju ‘suživot’, ‘specijalni status’, ili autonomiju u ‘ustaškoj’ Hrvatskoj’“ te da „nosiocje takve politike (....) treba odmah izolovati“ (91). Slijedom toga odbijane su sve ponude za autonomiju, čak i onda kad je Hrvatska primljena u Ujedinjene narode (UN) čime političko rješenje više nije moglo uključivati promjenu vanjskih granica (20, 112). Od promjena granica vrlo rano odustao je i Beograd dočim je Knin do kraja ostao na poziciji odcjepljenja (14).

Kao cilj uvijek je isticana vlastita država i odbacivana svaka autonomija u okviru Hrvatske (118, 120); Martić je govorio da je izdajnik svatko tko ide na pregovore u Zagreb (118). U veljači 1995. godine RSK odbija *Plan Z-4* koji je predviđao iznimno široku autonomiju, gotovo državnost, i brojna izuzeća iz hrvatskog sustava (265, 281). Kolika je bila međunarodna odbojnost govori i bizarna anegdota da su se predstavnici RSK na pregovorima u Beču bojali izaći iz hotela kako ne bi naišli na Hrvate (142).

UN je kritizirao vodstvo Krajine da je razmjешtanje mirovnih snaga shvatilo kao dozvolu za legalizaciju zatečenog stanja i osnivanje i učvršćenje države čime su ciljevi objiju strana postali nespojivi i nepomirljivi (114); Martić je smatrao da rat može završiti samo pobjedom jedne strane i da će ta biti srpska, vjerovao je da je rat jedini način postizanja državnosti, međunarodnog priznanja i ujedinjenja u jednu srpsku državu te se spremao za „konačni obračun“ s Hrvatskom pri čemu ratni cilj nije samo vraćanje onoga što HV zauzme nego „dejtvovanje po čitavom prostoru Hrvatske“ (325) te je priželjkivao hrvatske napade govoreći da će „hrvatska osvajanja na kraju pomoći nacionalistima kao što je on [Martić] da prevladaju umerene ljude (...) koji veruju u pregovore“ (360).

Ovi stavovi i procjene bili su potpuno nerealni, kao što će se ubrzo pokazati u potpunom porazu i velikoj završnoj tragediji. Hadžić je tako bio uvjeren da bi hrvatski napad na Krajinu označio „propast“ Hrvatske (30); usprkos savjetima međunarodne zajednice inzistiralo se na državnosti (69); politički se napadalo UN (154); nije se slušalo ni Miloševićeve kritike politike vodstva RSK koje su upozoravale da je to put u propast (264); kad je Martić odbio odlazak na pregovore oko operacije *BLJESAK*, Milošević je Mladiću rekao: „Ti su ljudi poludeli! (...) Nažalost, Ratko, vi imate potpuno suludo političko rukovodstvo koje vas vuče u smrt“ (342-343); no, usprkos tim opomenama svog glavnog sponzora i protivno upozorenjima međunarodne zajednice kovali su se megalomanski ratni planovi o napadima na sve hrvatske gradove (325) i na čitav teritorij Hrvatske (117); nerealno se očekivala pomoć od Republike Srpske te vjerovalo i krivo procjenjivalo da je ujedinjenje u jednu srpsku zemlju moguće (326, 365); krivo su procjenjivani motivi i mogućnosti aktera na srpskoj političkoj sceni (328); Miloševićevo odustajanje od RSK i otpisivanje hrvatskih Srba (414) došlo je kao iznenađenje (356). Najveća pogreška bila je što vodstvo RSK nije opazilo da Hrvatska napreduje vojno i politički, da je njena pozicija u međunarodnoj zajednici sve bolja, a da RSK sve više postaje parija, te se mislilo da to može kompenzirati vlastitom vojnom moći (117); pri tome im je promaklo da se vojni odnos snaga okreće u korist Hrvatske (324-325) i da međunarodna zajednica sa sve većim razumijevanjem prihvaća Tuđmanove stavove i više ne prijeti Hrvatskoj (268) te da Hrvatska, iako nestrpljiva, uvijek pokazuje sklonost pregovorima (402). Usprkos svim tim znakovima da se katastrofa približava, i dalje se – primjerice u ljeto 1994. godine – inzistiralo na državi i protivilo rješenju u okviru Hrvatske (249) te se od toga nije odustajalo sve do samog kraja (413); u posljednji čas Babić je shvatio pogrešku, ali je Martić i tada bio za borbu (414). Poraz u Zapadnoj Slavoniji koja je pala za dvadesetak sati i bez borbe bio je „najveća mrlja na srpskom oružju otkad ono postoji“ (361), ali pouke očito nisu izvučene i masivni poraz koji je uslijedio u *OLUJI* bio je posljedica

neodgovorne politike vodstva RSK (573). Ideja da se vojno kontrira napredovanju HV koja je zauzimanjem Glamoča i Grahova došla u strategijski povoljnu situaciju da odluči rat, propala je zbog niskog morala, hladnoće i sličnih faktora (378). Iako je bilo jasno da je međunarodna zajednica, osobito nakon događaja u Srebrenici, zabrinuta zbog mogućeg pada Bihaća, ta je enklava napadnuta (377, 387) čime je utjecajnim međunarodnim faktorima bačena rukavica a Tuđmanu dan odličan izgovor da vojnom akcijom likvidira RSK (406-408). Nije čudo da se Amerika, izgubivši strpljenje, na kraju nije protivila hrvatskoj vojnoj akciji (408, 411), a i UN je prihvatio OLUJU kao legitimnu i suverenu akciju (471-472).

Kad je Hrvatska pokrenula OLUJU, Martić je donio fatalnu odluku o odlasku stanovništva (408, 580) što je izazvalo totalni kaos (433, 435); prema ocjeni GS Vojske Jugoslavije vlasti Krajine prospješile su vojni poraz „neshvatljivom i samoubilačkom“ naredbom o evakuaciji stanovništva koje je otišlo u „katastrofalni egzodus“ (580) a isto mišljenje imao je i Mrkšić (585); Čini se da su odluka o odlasku stanovništva i valovi izbjeglica bili sračunati na to da se izazove vojna intervencija Miloševića odnosno Srbije (Savezne Republike Jugoslavije) (582). Kad je vidio da Milošević neće vojno intervenirati, Martić nije znao drugo nego da posredniku kaže: „[N]jemu reci da ga gonim u tri pičke materine, ovako sočno mu reci da sam ja to reko“ (434). Knin je napušten bez borbe, a jednako tako i vojni aerodrom Udbina (581); nijedna služba nije funkcionirala (583); gubici su bili mali jer je SVK napuštala položaje i uglavnom nije prihvaćala borbu (432); sva materijalno-tehnička sredstva odbačena su i ostavljena (436). Mrkšićev referat o vojnom slomu opisuje dezorganizaciju, nekoordiniranost i konflikte vojnih i političkih vlasti, dezerterstva, zamor ozbiljno prestarjelog sastava ratom, nedostatak aktivnih oficira, višegodišnje osipanje vojnih obveznika, korupciju vojnih organa i druge slične okolnosti koje su dovele do brzog sloma SVK, a onda i RSK (585-586); da se i pružio otpor, ishod bi nakon nekoliko dana bio isti – gubitak cijelog teritorija – ali uz velike ljudske žrtve (586). Na terenu je vladao opći kaos i posvemašnje rasulo u kojem je svatko spašavao samo sebe (435). Izbjegli vojnici SVK zatvoreni su u logor SDG-a u Erdutu gdje su ih arkanovci razoružali, obrijali im glave, oduzeli dokumente i dragocjenosti te ih premlačivali i ponižavali kao izdajnike i potom tjerali na prvu crtu (578-579). Nakon sloma, Beograd je promptno likvidirao ustanove koje su ranije logistički, financijski i kadrovski servisirale SVK, a Milošević je kraj rata i molbe za pomoć poraženim Krajišnicima dočekao riječima: „Mi ih uopšte nismo ukinuli – oni su se sami ukinuli! (...) U kom smislu mi sad imamo da im pomažemo – da im tamo šaljemo apanažu? Oni su to učinili svojom voljom, svojom odlukom i tako su hteli“ (587).

* * *

Navedeno i prikazano dovodi u ozbiljnu sumnju ocjene da je Nikolićeva *Krajina* „velikosrpski pamflet“ i „nastavak promocije velikosrpskih teza o Domovinskom ratu“. Umjesto romantične priče o golorukom narodu koji se na čelu s idealističkim

i zanosnim nacionalnim herojima digao u pravednu borbu protiv svojih ugnjetača i ostvario slobodu, napredak i sreću te onda u nezasluženom obratu sudbine stradao, imamo otužnu farsičnu tragediju u kojoj *brutti, sporchi e cattivi* svojom nepromišljenom i neodgovornom politikom vlastiti narod odvede u propast i nestanak, a svoje susjede i sugrađane u nesreću i patnje. Kako knjiga jasno pokazuje, politika vodstva RSK bila je neznalačka, nespretna, nesnalažljiva, autistična i u nedostatku adekvatnih ideja glupa, nasilna i zločinačka; vodstvo nije imalo nikakvih znanja potrebnih za vođenje države, a osnovna zamisao – „nikad više s Hrvatima!“ – koja je imala nerealno postavljeni maksimalistički cilj i isključivala pregovore oko autonomije te stalno igrala na ratnu opciju (579), bila je u svojoj isključivosti i intransigentnosti temelj poraza i uništenja većeg dijela srpske zajednice u Hrvatskoj. Zaključak o samoskrivljenoj propasti Nikolić ne iznosi – on ionako samo vrlo rijetko nudi teze i zaključke – ali sve u knjizi vodi prema tome.

Što se tiče autorovog odnosa spram Hrvata, kako onih koji su stradali u ratu ili preživjeli u njemu tako i sadašnjih čitatelja, Nikolić je obazriv. Prema žrtvama pokazuje dužni pijetet, te nikad, ali baš nikad, ne naziva Hrvate, pripadnike HV-a ili Tuđmana „ustašama“ niti Hrvatsku „nacističkom državom“ ili HDZ „ustaškom nacističkom strankom“, kako se učinilo Stjepanu Štimcu i drugim kritičarima u njihovim ostrvljenim reakcijama. To se u tekstu jednostavno ne može naći. „Ustašama“ se Hrvati u knjizi nazivaju, ali samo i uvijek u citatima dokumenata u kojima su taj termin koristili drugi akteri, primjerice političko i vojno vodstvo Krajine (primjeri: 69, 120, 145-147, 159, 396, 424, 428 i *passim*). Ovaj se recenzent ne može oteti dojmu da se nazivanje Hrvata „ustašama“ u knjizi srpskog autora automatski pripisuje i autoru (iako se radi o citatima), budući da jedan dio Hrvata vjeruje da „svi Srbi“ tako nazivaju Hrvate. To je možda i najdublja psihološka osnova dojma da se u ovoj knjizi radi o „velikosrpskoj propagandi“. Kada se u knjizi srpskog autora citira dokument čiji je diskurs velikosrpski – primjerice, Čeleketićeva ocjena BLJESKA (351) – onda perceptivna udešenost sugerira da je i autor na istoj poziciji. Kad to objavi hrvatski autor, onda se time dokazuje samo politička pozicija odnosno velesrpstvo tvorca dokumenta.

Općenito se može reći da je djelovanje hrvatske strane, kako političko, tako i vojno, u knjizi prikazano razmjerno uravnoteženo i višeslojno. Govori se tako o zločinima Hrvata nad Srbima, primjerice u akciji oko Medačkog džepa (153, 164) i poslije OLUJE, no to su notorne i nesporne stvari (Grubori 474, Varivode 504, neki drugi slučajevi 481); spominju se paljevine civilnih objekata (492) i masovne pljačke nakon ulaska hrvatskih snaga u napuštene prostore (438, 446, 447-448) što je utvrdila i međunarodna zajednica (555) i što su priznali i hrvatski dužnosnici (Granić 472) i Vlada (556). Opće statistike o ubijenim Srbima (511) ne odudaraju pretjerano od već generalno poznatih i uglavnom prihvaćenih brojeva. Nikolić navodi izjave više hrvatskih dužnosnika koji su upozoravali i prigovarali zbog pljački i paljevina (Šušak 400, Zelić 440, Laušić 458-459, Jure Radić 470-471), ali drži da su pred tim pojavama bili nemoćni (468). Dakako, ova se okolnost može različito interpretirati, ona može biti korištena kao hrvatsko priznanje paljevina i ubojstava, ali se može shvatiti i doslovce, kao zabrinutost i nezadovoljstvo hrvatskih vlasti razvojem prilika na terenu te kao indicija da se nije radilo o državnoj politici. Kroz cijelu knjigu ukazuje

se na Tuđmanova nastojanja da se spor riješi mirno i sa što manje ljudskih gubitaka (97), što ima više slojeva značenja. Možda je to bila prijetvorna diplomacija, ali je bila uspješna (659); Tuđman je na taj način strpljivo (23) uspio „pacificirati“ Srbiju i vješto je odmaknuti od Krajine (36), čime je sudbina pobune bila zapečaćena. Jednako tako može se višeslojno interpretirati i Tuđmanova ideja da se Srbima u BLJESKU i OLUJI ostave koridori za povlačenje (335, 406) pa i daju upute koji su pravci povlačenja sigurni (427); naravno, ovo se može tumačiti i kao ratna varka (kad se narod počne povlačiti i vojska će se demoralizirati i izgubiti volju za otporom, 406, 427), može se razumjeti kao način za izbjegavanje borbi i ljudskih gubitaka, ali i kao sredstvo etničkog čišćenja. Na ovoj posljednjoj interpretaciji Nikolić ne inzistira nego uvijek dokumentima ukazuje na to da su odluku o odlasku donijele krajiške vlasti, odnosno sami Srbi, konkretno Martić, kao što smo već istakli. Tuđmanov poziv Srbima, dan na početku OLUJE, da ostanu u Hrvatskoj uz garanciju sigurnosti i prava manjina (426-427), Nikolić navodi ali ne komentira i ne smatra hipokrizijom kao što je u srpskom diskursu uobičajeno. Nikolić spominje diskriminaciju Srba u Hrvatskoj, odnosno na dijelu pod kontrolom hrvatskih vlasti (261), ali navodi i ocjene međunarodne zajednice da se radilo o blažim oblicima u odnosu na tretman Hrvata i Muslimana na teritoriju pod kontrolom Srba (26-27). Zanimljiv je i prikaz znamenitog napada Hrvatskog ratnog zrakoplovstva na kolonu Srba u povlačenju kod Bosanskog Petrovca nakon OLUJE: usuprot standardnom srpskom narativu o napadu na civile, Nikolić korektno navodi da je u koloni bilo i vojske (453-454).

Knjiga donosi i neke ocjene i objašnjenja koja se ipak ne mogu prihvatiti, i to ne tek s hrvatske strane, nego općenito, u odnosu na činjenice. Među njima ističe se ona da je „direktan povod za pobunu“ – Nikolić tu citira Boutros-Ghalija, ali i sam pristaje uz tu tezu – bilo donošenje hrvatskog *Ustava* 21.XII.1990. godine u kojem je „status Srba promijenjen i oni su tada izgubili svoja kolektivna prava jer su od konstitutivnog naroda postali nacionalna manjina“ a „nova hrvatska elita smatrala je da bi Srbi, ako bi zadržali status naroda, pristupili ‘komadanju Hrvatske’ i izvršili pripojenje Srbiji“ (9). Ovo je višestruko netočno. Ponajprije, za ocjenu razloga za donošenje i učinka ustavnih odredbi o Srbima, potrebno je imati u vidu politički kontekst u kojem je *Ustav* donesen. Političke prilike u Jugoslaviji i Hrvatskoj u to su vrijeme već godinama bile obilježene „događanjima naroda“ i drugim manifestacijama u kojima su aspiracije Srbije na teritorije drugih republika bile jasno iskazane; tako se na jednoj crkvenoj proslavi u Kninu i u manastiru Krka već u ljeto 1989. godine skandiralo Miloševiću, tražilo oružje, klicalo „Ovo je Srbija“, „Ne damo te, zemljo Obilića, ne damo te bez krvoprolića“, „Živjela jedinstvena Srbija“ i slično. „Antibirokratska revolucija“ koju je Milošević pokrenuo da uličnim metodama ruši republička i pokrajinska vodstva, imala je sve upadljiviju četnički ikonografiju i iskazivala jasnu intenciju da se promijene republičke granice i politički sistem u Jugoslaviji. Za 1.XII.1989. godine bio je u Ljubljani zakazan još jedan „miting istine“ koji je u stvari bio pohod na zapadne republike (Sloveniju i Hrvatsku). Zapaljivi Miloševićevi govori o „oružanim bitkama“ koje slijede, srpsko razbijanje federalne Partije, memorandum SANU s nametanjem „srpskog pitanja“ kao ključnog problema države, slanje tenkova JNA na Kosovo i drugi slični događaji ukazivali su na to da se pripremaju

teritorijalne promjene. Osobito je uznemirujuće djelovalo pokretanje „balvan-revolucije“ 17.VIII.1990. godine kad su hrvatski Srbi dramatičnim zapriječavanjem mnogih cesta onemogućili promet između sjevera i juga Hrvatske a odmetanjem policije pod vodstvom Milana Martića od republičkog Ministarstva unutarnjih poslova i faktički pokrenuli izlazak iz pravno-političkog sustava zemlje. Sve je to u Hrvatskoj izazivalo nelagodu, rastući strah i osjećaj nemoći („hrvatska šutnja“), a što je onda vodilo porastu međunacionalnog nepovjerenja i do sasvim utemeljene procjene da bi se Srbi u Hrvatskoj mogli odlučiti na odcjepljenje. Hrvatske vlasti, ne imajući na početku ni odgovarajuće oružane sile ni političkih zaštitnika, učinile su jedino što im je bilo na raspolaganju, naime donijele propis koji je otežavao legalno odcjepljenje. Ustav iz 1990. godine bio je stoga defanzivna i nenasilna mjera na koju je onda odgovoreno razmahivanjem pobune te, ako je i bio korišten kao „direktan povod“, svakako se njime ne može prikrivati cijeli niz uzroka koji su doveli do pobune a koji leže u srpskoj politici s kraja osamdesetih i početka devedesetih godina, a i od ranije. Valja reći da Nikolić uredno navodi Tuđmanovo tumačenje da se nemile scene na odlasku Srba 1995. godine moraju razumjeti iz konteksta patnji i stradanja Hrvata s početka rata i iz činjenice da je Hrvatska imala gotovo milijun prognanika koji su izbjegli pred srpskom pobunom te Tuđmanovo mišljenje da uz potrebu civiliziranog odnosa spram gubitnika treba biti svjestan i konteksta (549).

Pod kraj knjige postavlja se pitanje o tome što je od početka bio hrvatski „skriveni ratni cilj“, ostvarenje višestranačke demokracije i razdruživanje ili „genocidno čišćenje hrvatskog prostora“ te se navodi Manolićevo mišljenje da su u hrvatskoj politici postojale dvije struje koje su zastupale ta dva stajališta (545). I u istraživanju tog pitanja Nikolić daje obilje materijala, a zaključak ostaje neodređen, iako zbog ishoda rata i nekih stavova hrvatskih dužnosnika, uključivo i Tuđmana (545, 553), preteže na stranu hrvatske namjere da se riješi jednog dijela srpskog stanovništva. Međutim, posljedicu je teško samo tako izjednačavati s namjerom, a osim toga, „humano preseljenje“ i etnička homogenizacija mogli su se i generalno smatrati prihvaćenim načinom postizanja mira i suradnje, a u što je Tuđman vjerovao (545).

* * *

Zaključno valja reći da Nikolićeva knjiga donosi svježiji, novi i drugačiji pristup pisanju o ratu u Hrvatskoj, da se suzdržava od jednoznačnih zaključaka i da u velikoj mjeri destabilizira postojeći – službeni i akademski – srpski diskurs o Krajini te je u tome smislu, gledano iz perspektive državnog interesa, opravdano trošenje proračunskih sredstava na to izdanje (da sam danas ravnatelj tajne službe, za izdavanje ove knjige dao bih Frakturi potporu iz dispozicionog fonda). U Nikolićevoj interpretaciji – postignutoj uglavnom izborom i poretkom dokumenata koje uvijek i ne moramo uvijek odobravati (primjerice, opširno se navode dokumenti iz osuđujućeg prvostepenog postupka protiv Gotovine i Markača za OLUJU, a manje konačna, oslobađajuća presuda od koje se opširnije citiraju samo dva izdvojena mišljenja sudaca koji se nisu složili s tom presudom, 606-612) – Krajina je sve udaljenija od toga da postane

romantična, herojska i tragička epopeja koja bi trebala biti još jedan mit o nezasluženom stradanju srpskog naroda, uz bok srednjovjekovnom i suvremenom Kosovu. Zato je utoliko nedostojnije i neukusnije u odnosu na ovu knjigu koja otvoreno navodi mnoge zločine, pogreške i gluposti koji su odredili srpsku pobunu, reći da je hrvatska strana bila anđeoski bezgrešna: „Ništa (...) u cijeloj toj priči Hrvatska i Hrvati nisu bili krivi.“²⁴

Što se tiče onih Hrvata koji su doživjeli teži napad psihološke i moralne panike po izlaženju Nikolićeve knjige, neka ovom recenzentu bude dopušteno izraziti mišljenje da je hrvatska država dovoljno zrela, stabilna i samopouzdana da mirno i s razumijevanjem čuje i Drugoga, koliko god da su odnosi u prošlosti – a sada već govorimo o vremenu od pred skoro trideset i pet godina – bili zakrvljeni i isključivi. Da dio hrvatske javnosti još uvijek nije saznao za slušanje pokazuje i Ivo Lovrić kad narcistički veli da je u knjizi, kako smo već naveli, „razdoblje stjecanja hrvatske neovisnosti i rata prikazano iz velikosrpske perspektive, sa svim poznatim elementima“²⁵, ispustivši iz vida da knjiga govori prvenstveno o Krajini, propuštajući tako priliku da proširi i produbi svoje spoznaje i uvide u „poznate elemente“ te da od Drugoga, bez kojeg rata nema, čuje i njegovu perspektivu, osobito kad je odmjerena, suzdržana i promišljena. Osim toga, i to je najvažnije: zašto patimo od *Minderwertigkeitsgefühl*? Sami nemajući na početku praktički nikakvih resursa, mi Hrvati bili smo bolji i jači te smo pameću, sposobnošću, znanjem, organizacijom, nacionalnom kohezijom, odlučnošću i upornošću preoteli neprijatelju iz ruku ogromne političke (želja međunarodne zajednice za očuvanjem Jugoslavije), strategijske, operativne i taktičke prednosti, hametice ga porazili i deklasirali do najbjeđenijeg poraza te jadnog i beščasnog bijega i gubitka svega. Ovom recenzentu nije jasno zašto se kao pobjednici trzamo na svaku srpsku riječ koju čujemo, zašto dobivamo slom živaca pred natpisima na ćirilici kad je ona i staro narodno hrvatsko pismo koje smo svojom glupavom idiosinkrazijom prepustili Srbima da ga ekskluzivno prisvoje, zašto partizansku antifašističku tradiciju nazivamo „srbokomunističkom“ kad je veliki a u nekim razdobljima i najveći dio efektiva Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije bio sastavljen od Hrvata, i slično. Neshvatljivo je da se, iako smo i u ovom posljednjem ratu, tom velikom duelu narodnih volja (Clausewitz), bili apsolutni pobjednici, povremeno ponašamo kao frustrirani gubitnici i to toliko više koliko je jači nacionalni naboj kojim se kitimo i hvastamo. Moralni paničari kao da Nikolićevu knjigu nisu čitali ili, što je još gore, kao da se onih koje smo pobijedili zbog nečega boje.

²⁴ *** „Ćipe protiv Pupovca: 'Ispada da smo trebali pustiti da zauzmu Hrvatsku i nitko ne bi poginuo'." *Direktno*, 17.1.2024. Dostupno na URL: <https://direktno.hr/domovina/cipe-protiv-pupovca-ispada-da-smo-trebali-pustiti-da-zauzmu-hrvatsku-i-nitko-ne-bi-poginuo-336156/>

²⁵ Lovrić, isto.

